

Stadsbiblioteket 150 år

Vanligt folks skolgång var av hävd något som kyrksocknarna ansvarade för, med varierande resultat. Många kunde läsa hjälpligt, åtminstone i bibel och psalmbok. Vid riksdagen 1828-30 diskuterades möjligheten att knyta sockenbibliotek till folkskolorna.

Avgörande för biblioteksfrågan kom 1842 när man inrättade den obligatoriska folkskolan. I folkskolestadgans § 10 står: *För underhållande av de i skolan förvärvade kunskaper och synnerligen befrämjande av en sann kristen bildning ... åligge det ock prästerskapet att uppmuntra till inrättandet och begagnandet av sockenbiblioteket samt därtill tjänliga böcker föreslå.* Men det hände inte så mycket.

Pastorexpeditionen vid Krafts torg

I början av 1860-talet inrättades folkskoleinspektionen med uppgift att kontrollera folkskolorna och sockenbiblioteken. Ganska många sockenbibliotek, både på landet och i städerna, tillkom vid denna tid. I Lund kom man igång 1864.

I kyrkostämmans protokoll från decembermötet 1864 utsågs ledamöter till "directionen för det blifvande stadsbiblioteket". Avsikten är att tillhandahålla en "*... väl vald och för de ifrågavarande klassernas förståndsutveckling och bildning afpassad läsning ...*".

Man lät snickra en bokhylla och där ställde man upp de böcker man fått som gåva; predikosamlingar, kyrkohistoria, en lärobok i kemi, Fryxells historia, Holbergs komedier. Samlingen placeras i en vrå i pastorexpeditionen.

Ett år senare trycktes det första kataloghäftet och 1867 donerade Sparbanken 200 Rdr. Uppgiften att hålla öppet och låna ut gick på tur mellan herrarna i directionen. Mycket mer hände det inte.

Södra skolan

Efter fem år på pastorexpeditionen flyttade biblioteket 1870 in på vinden i den då nybyggda Södra skolan (dagens Vårfruskolan). Och 11 år senare kunde man lämna skolvinden för att få disponera ett klassrum.

Vad var det för slags bibliotek?

Böckerna förvarades, som brukligt i den tidens bibliotek, i stängda bokskåp. Man fick välja en bok ur en tryckt katalog och begära fram den över disk. Lånen antecknades manuellt i en liggare.

Man betalade terminsavgift för att få låna och dessutom kostade kataloghäftet en slant.

Trots att man nu fick regelbundna anslag från Sparbanken och från kyrkostämman var ekonomin knackig. Man var beroende av gåvor – pengar såväl som böcker. Lokalfrågan bekymrade styrelsen, skolsalen var inte en lyckad lösning. Frånvaron av läsesal var särskilt olycklig mot bakgrund av tidens dåliga bostadsförhållanden.

Biblioteket annonserade regelbundet om sina öppettider i Lunds Dagblad.

Från slutet av 1870-talet dyker namnet Robert Hansson upp. Han var lärare vid Södra skolan och medlem av biblioteksstyrelsen. Han blev stadsbibliotekets förste arvoderade bibliotekarie 1894 – en syssla som han behöll ända till 1927, då han pensionerades 80 år gammal.

1892 fick stadsbiblioteket en konkurrent i det nystartade Arbetarbiblioteket. Det var ett initiativ från den lokala arbetarrörelsen i Lund. Att använda det biblioteket var gratis för den enskilde. För de framväxande bildningsrörelserna framstod stadsbiblioteket som bristfälligt. Där saknades i stort sett den aktuella debatterande och samhällskritiska litteraturen.

Ugglan

Vid sekelskiftet var det fortfarande kyrkan som ansvarade för skolan och därmed också för stadsbiblioteket. Men 1900 avslag kyrkostämman bibliotekets begäran om anslag med motiveringen att detta borde vara en kommunal angelägenhet. Biblioteket vände sig till stadsfullmäktige, som tog in det i det kommunala ansvarsområdet och beviljade ett årligt anslag.

Biblioteket hyrde samtidigt in sig i Ugglan, det nya församlingshemmet vid Södra Esplanaden. Det var inte tillräckliga lokaler, men bättre än klassrummet.

Det finns en skildring i Byhornet 1975:1 av hur det kunde gå till att låna i Ugglan: *"... En skolkateder fungerade som skrivbord åt Robert Hansson. På katedern låg den räkenskapsbok vari antecknades utgående och återlämnade lån. Man fick låna två böcker varje gång, tills man av Hansson ansågs som en hederlig person, då låneböckernas antal kunde ökas till åtta. ... Vid lån uppgav man numret på den önskade boken – dock aldrig förrän den lille åldrige herrn med melodisk röst framställde frågan: 'O de' skulle vara?'"*

1905 hade biblioteket 514 låntagare – ungefär 3 % av lundaborna.

Under åren i Ugglan hände det mycket på biblioteksfronten i Sverige. Idéer som "bibliotek för alla", skattefinansiering, särskilda barnavdelningar, läsesalar, handboksamlingar, rejäla öppettider och utbildad personal vann ankläng, i synnerhet som de kombinerades med möjligheten till statsbidrag. Just i Lund i AF:s Lilla sal bildades också 1915 Sveriges allmänna biblioteksörening (numera Svensk biblioteksörening) – ett gemensamt forum för bibliotek och enskilda att driva opinion i biblioteksfrågor.

1919 fick Lund socialdemokratisk majoritet. Det uppstod därmed en möjlighet att slå samman Stadsbiblioteket, Lunds arbetarbibliotek och ABFs många studiecirkelbibliotek och samtidigt skapa ett bibliotek efter moderna principer.

Efter många turer i lokalfrågan fastnade man slutligen för bottenvåningen i det nyförvärvade stadshuset (mitt emot domkyrkan). Den gamle Robert Hansson fick gå i pension. Den välmeriterade Lisa Rolf blev 1928 Lunds första stadsbibliotekarie. Det var hon som hanterade sammanslagningen av de olika biblioteken och organiserade flytten till det nya huset.

Stadshuset

Det nya biblioteket öppnade 1928 och blev genast en succé – 55 000 lån och 50 000 besök. Det organiserades efter moderna principer. Inga låsta bokskåp utan öppna hyllor att själv botanisera i, kortkatalog och lånekort (de gamla lånejournalerna slopades) – detta var en omvälvande teknisk revolution nästan att likna vid senare tiders datorisering. Det nya biblioteket hade fördubblat bokbestånd, uppslagsböcker läsesal och en – om än liten – barnavdelning. Katastrofalt liten! 1936 lyckades man utvidga genom att klämma in ett komplett barnbibliotek i bibliotekets bakre lokaler,

med egen ingång från St. Gråbrödersgatan.

Biblioteksstyrelsen började redan 1937 arbeta för ett helt nytt bibliotek.

Under 30 – , 40 – och 50-talen hände det inte så mycket. Lisa Rolf avled hastigt i cancer 1932 och efterträddes av Elsa Gröné (sedermera Ulfsparre). Kriget påverkade inte biblioteket särskilt mycket.

1948 marknadsförde biblioteket en särskild upplysningsdisk bemannad med bibliotekarie och där man kan få hjälp att söka svar på allehanda frågor (Exempel ges; virkning, historik över lås, strejker, identifiering av dikter).

Lokalfrågan blir alltmer desperat. Det konstateras att det finns mögel i källaren. 1957

kommenterade Elsa Ulfsparre syrligt i årsberättelsen *”Det återstår att se om bibliotekets 100-årsjubileum måste firas i nuvarande för ett svenskt stadsbibliotek helt unika lokaler. Jubiléet torde i så fall bli uppmärksammat på ett måhända mindre önskvärt sätt.”*

Trots detta arbetar man flitigt med sagostunder, litteraturlistor, bokutställningar. Vi slutet av 1950-talet tillkommer också de första egentliga filialerna, först ut var barnfilialen vid Lagerbrings väg.

Elsa Ulfsparre avlider 1959 och efterträds 1960 fick av Kerstin Osborne. Under hennes tid fick lokalfrågan äntligen till sin lösning.

Till dess gällde det att överleva. Absolut alla utrymmen utnyttjades; en gammal toalett förvandlades till magasin ”to-mag”, hatthyllor i personalens kapprum användes som bokhyllor, delar av bokbeståndet fick bo på lösa bokvagnar mellan hyllorna, tidskriftsmagasinet flyttades ut ur biblioteket. Böcker bars manuellt upp och ner för smala trappor till arbetsrummen. För att lätta på trycket flyttades barnavdelningen 1961 ut till Klostergatan 2 (f.d. Gamla Sparbankens lokaler). Platsbristen åstadkom att biblioteket under 50- och 60-talen i stället expanderade utåt. Fler barnfilialer inrättades i samarbete med skolorna. Man startade också uppsökande verksamhet, bland annat inom äldrevården, och Boken kommer-service (hemleverans av böcker till handikappade låntagare).

Planeringen för det nya biblioteket rörde sig framåt – men i långbänk. Den placering man fastnat för var kvarteret innanför Petriplatsen. Striderna gällde det faktum att här hade legat en medeltida kyrkogård, bevararna såg en biblioteksentré över denna som ett helgerån. Dessutom ville man behålla Ekska husets magasinlänga genom att integrera det i det nya biblioteket. Redan 1960 kom det första förslaget från den danske arkitekten Flemming Lassen, men frågan avgjordes först i slutet av 1960-talet. Huvudentrén flyttades, men biblioteket slapp magasinet.

Den 10 maj 1968 togs det första spadtaget och den 31 mars 1970 öppnade det nya biblioteket för allmänheten.

S:t Petri kyrkogata

Kanske var det av godo att biblioteksbygget drog ut på tiden. Nu hann det bli ett riktigt modernt bibliotek; en större barnavdelning, musikavdelning, referensavdelning med läsesal, cafeteria, studieceller, hörsal, rum för Lundasamlingen, plats för utställningar med mera. Med hela 16 nya tjänster kunde man också öppna mer – t.ex. på söndagar. Det gav också förutsättningar för en kraftig satsning på programverksamhet och barnavdelningens fina sagorum blev navet i en mångfacetterad barnverksamhet. Till biblioteket strömmade skolklasser från dagis till gymnasiet, pryoelever och bibliotekselever.

Första året i det nya huset gjordes över en halv miljon lån.

Kerstin Osborne pensionerades 1976 och efterträddes av Elisabeth Ingvar.

Rekordåren

De första tjugo åren i det nya huset kan i backspegeln ses som en skördetid för biblioteket. Perioden präglades mycket av utåtriktad verksamhet. Biblioteket blev viktigt i flera kommunala samarbeten – deltagande i arbetet med SIA (Skolans Inre Arbete) och den första, blygsamma, kulturnatten 1985 i samarbete med andra kulturella institutioner är bara två exempel.

Både för barn och för vuxna utvecklades en varierande programverksamhet. År 1990 redovisades 267 program med 10 401 deltagare och 25 utställningar. Genom att både hörsalen och studiecirkelrummen kunde hyras till ett billigt pris knöts många små och halvstora föreningar till biblioteket.

Kommunsammanläggningen 1974 innebar att man fick fyra nya filialbibliotek i organisationen. Som en konsekvens inhandlades både transportbil och 1974 en bokbuss.

I början på 1980-talet började man också intressera sig för att ge biblioteksservice till invandrare, ett första större projekt genomfördes tillsammans med Länsbiblioteket.

Den största förändringen kom långsamt smygande – datoriseringen. Bibliotek och banker var bland de tidigaste institutionella användarna av IT. 1979 skickades personalen på den första kursen i ADB, och efter en utredning anslöts biblioteket 1981 till BUMS. Bibliotekens Utlånings- och MediekontrollSystem var en stordatorlösning tillhandahållen av lundaföretaget Bibliotekstjänst. Det innebar slutet för kortkatalogen som ersattes av en för hela bibliotekssystemet gemensam katalog på mikrokort. En fördel var också möjligheten att online söka direkt i Bibliotekstjänsts omfattande centralkatalog.

Vad gjorde besökarna på biblioteket? Enligt den låntagarundersökning som biblioteket lät beställa tänkte endast 64 % låna böcker eller skivor. De andra ville läsa tidskrifter, lyssna på musik, ta reda på något eller helt enkelt träffa bekanta. Biblioteket hade förvandlats från utlåningsstation till mötesplats.

Sparbetingen

I början av 1990-talet drabbades kommunerna av ekonomiska problem, som i sin tur påverkade biblioteksverksamheten.

1988 hade Beata Holmquist efterträtt Elisabeth Ingvar som stadsbibliotekarie. På henne föll det att ta biblioteket genom de svåra åren av återkommande sparbeting och omorganisationer.

Ett drastiskt men nödvändigt beslut 1992 var att göra sig av med hörsalen, som kom att bli Månteaterns hemmascen.

Ett lokalt datasystem, Lundin, infördes och med det den första utlåningsautomaten. Rutiner sågs över och personalorganisationen slimmades.

Samtidigt lyckades biblioteket att med hjälp av sponsoringar få överta och inreda Ekska huset – korsvirkeshuset framför biblioteket – och där skapa ett hem åt Lundasamlingen, bibliotekets lokalsamling. 2012 var samlingen dock tillbaka i Stadsbibliotekets lokaler.

1996 införde Lund kommunalsammanläggning och gjorde också förändringar i nämndsystemet. Den separata biblioteksnämnden uppgick i Kultur- och fritidsnämnden. Det fanns därmed inga uttalande bibliotekspolitiker mer. Biblioteksfilialerna fick de lokala kommunalsammanläggningarna som huvudmän. Till glädje för biblioteksanvändarna kunde man ändå behålla det gemensamma datasystemet och

gemensamt utnyttjande av böcker och andra media.

Till följd av Lunds nya organisation placerades Skolbibliotekscentral och Konsumentsekreterare på Stadsbiblioteket.

I den moderna världen

De sista åren av 90-talet förbereddes en genomgripande renovering av huset. År 2000 blev omvälvande; uppfräschning och omflyttning inom huset, ny personalorganisation, byte av datasystem och byte av bibliotekschef (Beata Holmquist efterträddes av Gunilla Herdenberg). Dessutom lade Lunds kommun ner projektet med kommundelsnämnder, varför Stadsbiblioteket fick tillbaka stadsdelsbiblioteken i sin organisation.

Vid ombyggnaden av huset byggdes utegården in i biblioteket. Atriumgården tillkom och därmed fanns förutsättning för nysatsning på föreläsningar och författarbesök. Programverksamheten för vuxna utvecklades med läsecirklar och boksamtal. Barnboksveckorna utvecklades till en bokfestival för alla barn i Lund – LitteraLund.

År 2003 nådde biblioteket det nästan oslagbara resultatet 928 000 besök och 676 000 lån.

2000-talet innebar också för biblioteket en digital etablering. Internetdatorer för allmänheten förstås, men också "tjänster hemifrån" via katalogen. Automater för utlån och återlämning. Medieutbudet kompletterades med e-böcker och e-musik och man började digitalisera Lundasamlingens omfattande arkiv av tidningsklipp om Lund. Biblioteket finns förstås både på Facebook och Twitter.

Biblioteket har idag flera ben att stå på. Kärnverksamheten – medieutlåning och informationstjänst – har – kompletterats av nya funktioner. Nu finns till exempel studiebibliotekarie, hälsoinformation, företagservice, språkcafé och Konsument Lund som specialerbjudanden. Inom kommunen – framför allt kultur, skola och social – finns ett väl etablerat samarbete.

Stadsbiblioteket är en pigg 150-åring!

Ingrid André

Läs mer om Stadsbiblioteket

Från Krafts torg till S:t Peter. Nedslag i Lunds stadsbiblioteks historia. 1990

Från pastorsexpedition till mötesplats. Lunds stadsbibliotek i skönlitteraturen. (i Stadens bibliotek. 1995)

"Sådant kort skall vid varje besök uppvisas .." om Stadsbiblioteket under andra världskriget. (i Gamla Lund-nytt 1996:3)

När stadsbiblioteket skulle byggas – en lundensisk långbänk. 2010.

Från nålkort till chip – hur folkbiblioteken i Lund började använda IT. 2010.

Lisa Rolf – Lunds första stadsbibliotekarie. 2012